

Podróż po niewidzialnym mieście

Getto warszawskie

Maria Makarova
MGW

Miejsce
po
mieście

GALANERIA POKŁADCU
H. ESTEROWICZ

TANIE ŹRÓDŁO
WYROBÓW
SPODZIANO-GALANTERIYNYCH

46

WYTWÓRNIA M.
KRZEWATÓW
N.B. SZNÜR

16 KANTAR 75

PRACOWNIA WALI
TECZEK SZKOLNY
JUEK PIEPRZYK

S. SZULDINER

42 N. KOLN

WYKONANIE
ODBIWIA
KARTOKI BOKAO
I AND-BET

FORCZYCHY
SKARPEKI
DZEWYKAL
ZŁOTOŁÓW
FINIKIELSZEM
& PACHOLAK

ZŁOTOŁÓW
KARTOKI BOKAO
I AND-BET

NICI
IFIS

WYKONANIE
ODBIWIA
KARTOKI BOKAO
I AND-BET

WYKONANIE
ODBIWIA
KARTOKI BOKAO
I AND-BET

WYKONANIE
ODBIWIA
KARTOKI BOKAO
I AND-BET

Żydowska Warszawa przed wojną

<https://youtu.be/jWJypj62dyc>

1939:

październik – zablokowanie kont bankowych, zakaz posiadania gotówki powyżej 2000 zł; zakaz uboju rytualnego zwierząt; przymus pracy dla Żydów od 14 (później od 12) do 60 lat.

listopad – pierwsze ogłoszenia „Zaraza, wstęp dla żołnierzy wzbroniony”.

grudzień – wprowadzenie obowiązkowych opasek dla Żydów; oznakowanie sklepów i przedsiębiorstw żydowskich.

1940:

styczeń – Żydzi nie mogą zmieniać miejsca zamieszkania bez specjalnego zezwolenia; zamknięto synagogi; zaczynają się prace nad utworzeniem getta.

luty - Żydzi mogą kupować tylko w sklepach żydowskich (specjalne żółte kartki z gwiazdą Dawida).

marzec - pogrom „wielkanocny” w Warszawie; zakaz wstępu do kawiarni.

kwiecień – początek budowy muru dookoła terenu „zagrożonego epidemią”.

sierpień – Żydzi przyjeżdżający do Warszawy mogą osiedlać się wyłącznie w dzielnicy żydowskiej.

wrzesień – pojawił się tramwaj przeznaczony tylko dla Żydów.

Rozporządzenie o utworzeniu dzielnicy żydowskiej opublikowane 18 X 1940 r.

MITTEILUNGSBLATT DER STADT WARSCHAU

Nr 38 (55) 18.X.1940. PREIS 20 Gr.

BEKANNTMACHUNG

betr.: Bildung eines Juden-Wohnbezirks
in der Stadt Warschau.

1) Gemäss Anordnung des Chefs des Distrikts, sind im Gebiet des Distrikts Warschau mit sofortiger Wirkung in sich geschlossene Juden-Wohnbezirke zu bilden, in der Absicht, die Seuchengefahr abzuwenden.

In der Stadt Warschau ist der Juden-Wohnbezirk wie folgt umgrenzt — die Grenzstrassen gehören beiderseitig nicht zum Juden-Wohnviertel:

	von — bis
Zielna	Königsstr. — Złota
Złota	Zielna — Eisenstr.
Querstr.	Eisenstr. — Srebrna
Srebrna	Querstr. — Miedziana
Miedziana	Srebrna — Kazimierzapl.
Kazimierzapl. (nördl. Gr.)	Miedziana — Wronia
Wronia	Kazimierzapl. — Sienna
Sienna	Wronia — Güterstr.
Güterstr.	Sienna — Krochmalna
Przyokopowa	Krochmalna — Eisgrubenstr.
Dammstr.	Eisgrubenstr. — Kercelego- platz
Kercelegopl. (östl. Gr.)	Dammstr. — Gerichtstr.
Gerichtstr.	Kercelegopl. — Karolkowa
Karolkowa	Gerichtstr. — Mireckiego
östl. u. nördl. Grenze des Evang. Friedhofs	Mireckiego — Młynarska
Młynarska	Ev. Friedhof — Sołtyka
nördl. u. westl. Grenze d. jüd. Friedhofs	Sołtyka — Kolska
Kolska	jüd. Friedhof — Dammstr.
Dammstr.	Kolska — Dzika
Dzika	Dammstr. — Stawki
Stawki	Dzika — Pokorna
Zoliborska	Pokorna — Klosterstr.
Klosterstr.	Zoliborska — Konwiktorska
Konwiktorska	Klosterstr. — Zakro- czymska
Zakroczymska	Konwikt. — Franciszk.
Freta	Franciszkańska — Sw. Jerska
Sw. Jerska	Freta — Nalewki
Nalewki (westl. Zweig)	Sw. Jerska — Nowolipki
Nowolipki	Nalewki Zamenhofs
Westl. Gr. Palais Mostowski	Nowolipki — Nowolipie
Przejazd	Nowolipie — Długa
Długa	Przejazd — Börsenstrasse
Börsenstrasse	Długa — Tlomackie
Tlomackie	Börsenstrasse zur Synagoge
östl. — südl. — westl. Gr. der Synagoge	bis Rymarska
Rymarska vom ehem. Fi- nanzministerium	bis Elektoralna
Przechodnia	Elektoralna — Ptasia
Ptasia	Przechodnia — Zimna
An der Markthalle	Zimna — Biała
Eisgrubenstr.	Biała — Eisgrubenstr. 22
Eisgrubenstr.	Eisgrubenstr. 17 — Ciepła
Mirowskipl. (südl. Gr.)	Ciepła — Rynkowa

DZIENNIK OBWIESZCZEŃ MIASTA WARSZAWY

Nr 38 (55) 18.X.1940 R. CENA 20 gr.

OBWIESZCZENIE

w sprawie utworzenia dzielnicy żydowskiej na
terenie m. Warszawy.

1) Na podstawie zarządzenia Szefa Okręgu należy celem uniknięcia niebezpieczeństwa za-
razy utworzyć natychmiast na terenie okręgu
warszawskiego zamknięte w sobie dzielnice
żydowskie.

Na terenie m. Warszawy biegnie granica
dzielnicy żydowskiej, z równoczesnym wyłą-
czeniem z niej obustronnie ulic granicznych,
jak następuje:

	od — do
Zielna	Królewska — Złota
Złota	Zielna — Żelazna
Twarda	Żelazna — Srebrna
Srebrna	Twarda — Miedziana
Miedziana	Srebrna — Pl. Kazim. W.
Pl. Kazimierza (gr. półn.)	Miedziana — Wronia
Wronia	Pl. Kazim. W. — Sienna
Sienna	Wronia — Towarowa
Towarowa	Sienna — Krochmalna
Przyokopowa	Krochmalna — Chłodna
Okopowa	Chłodna — Pl. Kercelego
Pl. Kercelego (gr. wsch.)	Okopowa — Leszno
Leszno	Pl. Kercelego — Karolkowa
Karolkowa	Leszno — Mireckiego
wsch. i półn. granica cmen- tarza ewangelickiego	Mireckiego — Młynarska
Młynarska	Cment. Ewang. — Sołtyka
półn. i zach. gr. cmenta- rza żydowskiego	Sołtyka — Kolska
Kolska	Cment. żyd. — Okopowa
Okopowa	Kolska — Dzika
Dzika	Okopowa — Stawki
Stawki	Dzika — Pokorna
Zoliborska	Pokorna — Bonifratska
Bonifratska	Zoliborska — Konwiktorska
Konwiktorska	Bonifratska — Zakroczy- mska
Zakroczymska	Konwiktorska — Francisz- kańska
Freta	Francisz. — Sw. Jerska
Sw. Jerska	Freta — Nalewki
Nalewki (część zach.)	Sw. Jerska — Nowolipki
Nowolipki	Nalewki — Zamenhofs
zach. gr. pał. Mostowskich	Nowolipki — Nowolipie
Przejazd	Nowolipie — Długa
Długa	Przejazd — Białńska
Białńska	Długa — Tlomackie
Tlomackie	Białńska — do Synagogi
wsch. pol. zach. granica Synagogi	do Rymarskiej
Rymarska od b. Minister- stwa Skarbu	do Elektoralnej
Przechodnia	Elektoralna — Ptasia
Ptasia	Przechodnia — Zimna
Plac Mirowski	Zimna — Biała
Chłodna	Biała — Chłodna Nr 22
Chłodna	Chłodna Nr 17 — Ciepła
Pl. Mirowski (gr. pol.)	Ciepła — Rynkowa

Jak
przebiegałyby
mury getta we
współczesnej
Warszawie?

<https://youtu.be/lwWnUmNxokc>

307 ha

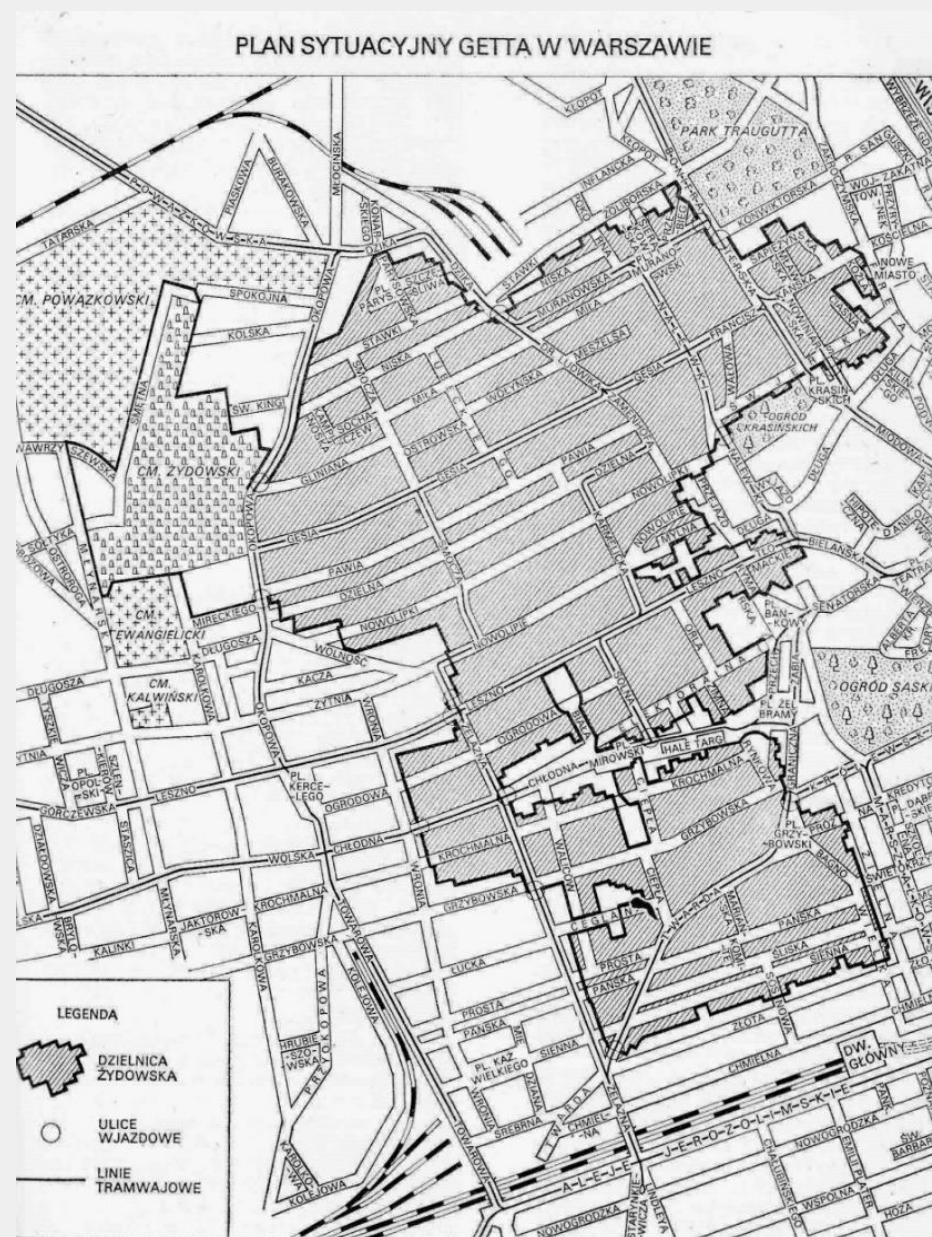
4 km²

16 listopada 1940 roku

„I oto nagle – przerażająca niespodzianka! [...] Poszliśmy spać w żydowskiej dzielnicy, a następnego ranka obudziliśmy się w zamkniętym getcie żydowskim – w getcie w całym tego słowa znaczeniu. We wczesnych godzinach szabasu rozstawiono trzysobowe posterunki wszędzie tam, gdzie z powodu połączeń tramwajowych nie zostały jeszcze wzniesione mury. Nie pozwalają Żydom, noszącym ‚opaski hańby’ przechodzić na stronę aryjską. [...] Wkroczyliśmy w nowy etap życia, trudno sobie wyobrazić panikę, jaka w związku z tym powstała w dzielnicy żydowskiej. Zobaczyliśmy nagle, jak nas stłoczono i zamknięto ze wszystkich stron. Jesteśmy wyłączeni i odseparowani od świata, wygnani ze społeczności ludzkiej”.

Chaim Kaplan, *Scroll of Agony. The Warsaw Diary*, London 1999, s. 225.

**Z czym się Wam kojarzą słowa
„getto warszawskie”?**

Dziecko żydowskie pod murem getta, 1942 [Archiwum Ringelbluma, ARG I 683-33]

To jest streszczenie getta. Jeśli obrać getto ze wszystkiego: mieszaniny języków, rzeczy, paczek macy w sklepowej witrynie, chudych jak patyki, owiniętych łachmanami nóg, strażników, gazet leżących na zwłokach, płaszczy, kapeluszy, krzesel, jeśli zabrać nawet to, co jest widoczne w rogu tego zdjęcia: śnieg, przedzielony ciemnymi pasmami kolein, zostaje mur i człowiek. Nie ma getta bez muru i nie ma getta bez ludzi, których mur oddziela od reszty świata.

Jacek Dehnel, Trzy refleksje o getcie Warszawy

kwiecień 1940 - 395 025

marzec 1941 – 460 000

„Na ulicach żydowskich – straszny ruch. Pełno ludzi nie tylko na chodnikach, ale i na całej jezdni. Bardzo trudno się przedostać.”

Emanuel Ringelblum, *Kronika getta warszawskiego*, Warszawa 1988, s. 186.

„Na Karmelickiej tłok nie do opisania. Chodnikami, jak również jezdnią [prze] zbita fala ludzi; niestychanie trudno przejechać tamtędy i trwa to bardzo długo”.

Tamże, s. 196.

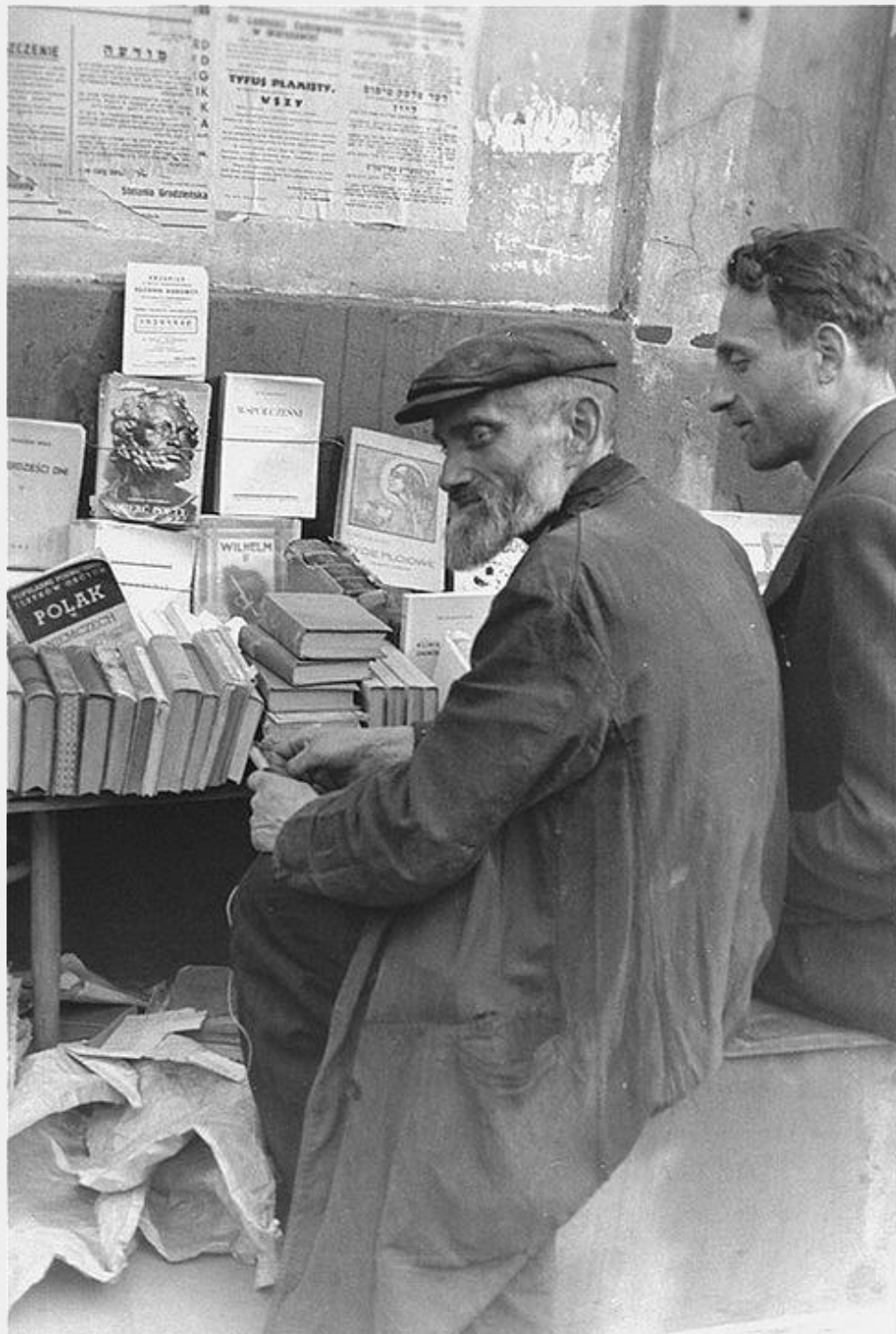

„Dwadzieścia, może trzydzieści tysięcy naprawdę sytych liczy, społeczna elita. Przeciwiństwo stanowi ćwierćmilionowa masa żebraków i nędzarzy, walczących jedynie o odroczenie śmierci głodowej [...]. A między nimi, licząca około 200 tysięcy masa ‚przeciętnych‘, którzy dają sobie radę lepiej lub gorzej, zachowując jednak ludzkie oblicze. Jeszcze czyści, ubrani, bez głodowych wzdęć”.

Relacja Stefana Ernsta, Yad Vashem O.6/103.

- Adam Czerniaków, przewodniczący warszawskiego Judenratu (Rady Żydowskiej) pod koniec 1941 r. obliczał, że w skali miesiąca oficjalne dostawy żywności do getta wynoszą **1,8 mln złotych**, gdy nielegalne (szmugiel) stanowią **70–80 mln złotych**, czyli 30 do 40 razy więcej.

10 listopada 1941 roku – rozporządzenie o karze śmierci za samowolne opuszczenie getta

śmiercią karane będą także osoby udzielające Żydom pomocy

Bekanntmachung

Belr.: Todesstrafe für unbefugtes Verlassen der jüdischen Wohnbezirke.

In der letzten Zeit ist durch Juden, die die ihnen zugewiesenen Wohnbezirke verlassen haben, in zahlreichen Fällen nachweislich das Fleckfieber verbreitet worden. Um die hierdurch der Bevölkerung drohende Gefahr abzuwenden, hat der Herr Generalgouverneur verordnet, dass in Zukunft ein Jude, der den ihm zugewiesenen Wohnbezirk unbefugt verlässt, mit dem Tode bestraft wird.

Die gleiche Strafe trifft diejenigen, die diesen Juden wesentlich Unterschlupf gewahren oder in anderer Weise (z. B. durch Gewährung von Nachlagern, Verpflegung, Mitnahme auf Fahrzeugen aller Art usw.) den Juden behilflich sind.

Die Aburteilung erfolgt durch das Sondergericht Warschau.

Ich weise die gesamte Bevölkerung des Distrikts Warschau auf diese neue gesetzliche Regelung ausdrücklich hin, da nunmehr mit unerbittlicher Strenge vorgegangen wird.

Warschau, am 10. November 1941.

gez. **Dr. FISCHER**
Gouverneur

Obwieszczenie

Dołyczy: kary śmierci za nieuprawnione opuszczenie żydowskich dzielnic mieszkaniowych.

W ostatnim czasie rozprzestrzenili żydzi, którzy opuścili wyznaczone im dzielnice mieszkaniowe, w licznych udowodnionych wypadkach tyfus plamisty. Aby zapobiec grożącemu w ten sposób niebezpieczeństwu dla ludności, rozporządził Generalny Gubernator, że żyd, który w przyszłości opuści nieuprawniony wyznaczoną mu dzielnicę mieszkaniową, będzie karany śmiercią.

Tej samej karze podlega ten, kto takim żydom udziela świadomie schronienia lub im w inny sposób pomaga (np. przez udostępnienie noclegu, utrzymania, przez zabranie na pojazdy wszelkiego rodzaju itp.).

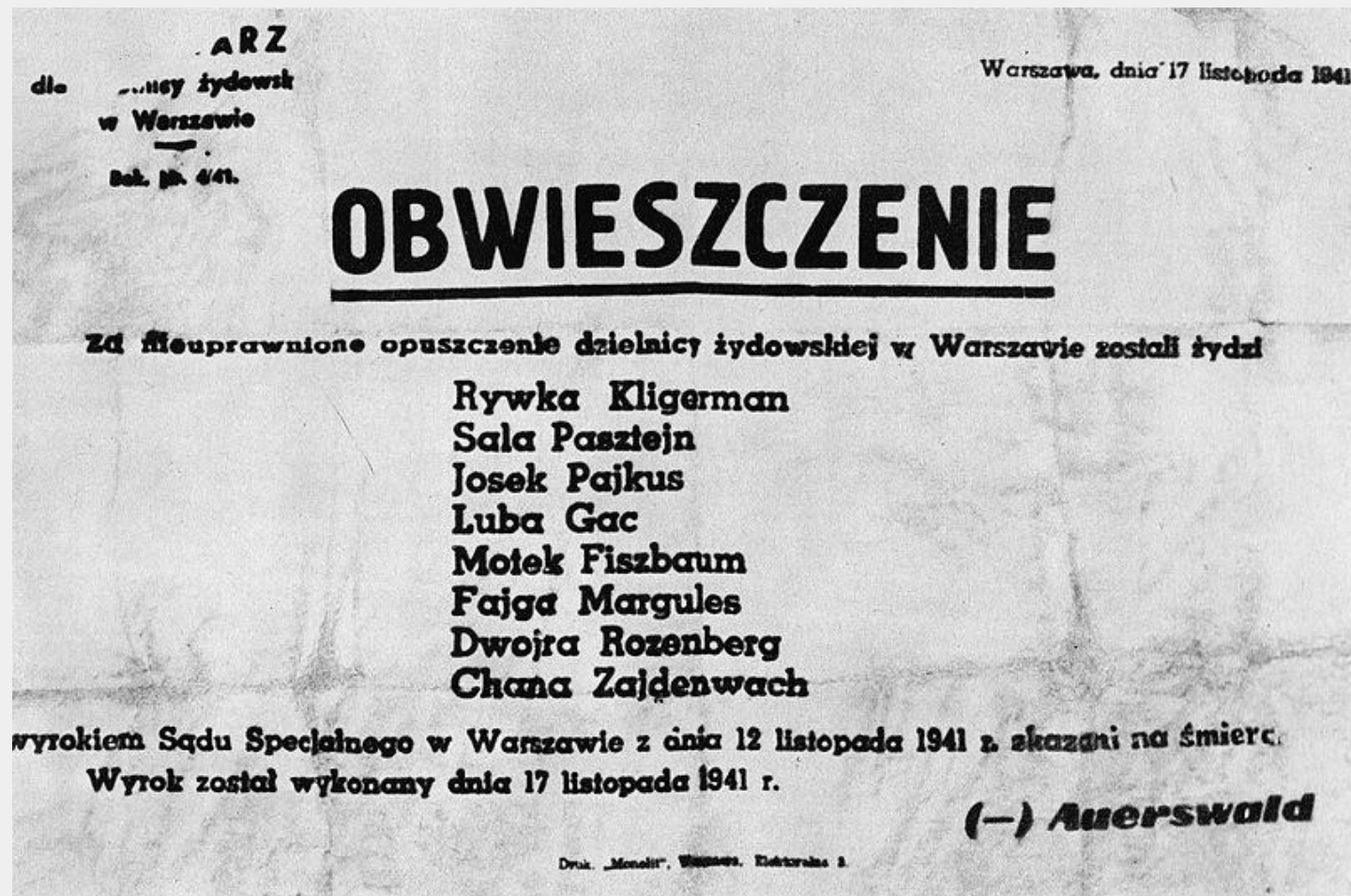
Osądzenie nastąpi przez Sąd Specjalny w Warszawie.

Zwracam całej ludności Okręgu Warszawskiego wyraźnie uwagę na to nowe postanowienie ustawowe, ponieważ odąd będzie stosowana bezlitosna surowość.

Warszawa, dnia 10 listopada 1941.

(-) **Dr. FISCHER**
Gubernator

Pierwsze obwieszczenie o egzekucji w getcie za nielegalne opuszczenie jego granic

„One właśnie żywią dzielnicę, [...] bez nich niejeden umarł by z głodu. Te dzieci to nie tylko żywiciela dzielnicy, ale zwykle źródło utrzymania rodziny. [...] Te dzieci przedłużały życie pół miliona mieszkańców dzielnicy o rok. Jeśli kiedyś wystawi się pomnik zmarłym, zasługuje nań przede wszystkim to bohaterskie dziecko. Na pomniku tym należy wyryć słowa: *Nieznanemu dziecku – przemytnikowi.*”

Ludwik Hirszfild

„Mały szmugler”

<https://youtu.be/ibo3QsDpyRw>

Słowa: Henryka Lazowertówna (1942)

Wykonanie: Michał Hochman

Wielka Akcja Deportacyjna (22 lipca – 21 września 1942)

Powstanie w getcie warszawskim (19 kwietnia – 16 maja 1943)

20 mln m³

gruzu

Tymek Borowski, Gruz nad
Warszawą, 2015

Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 51-479-3

Co zostało?

Źródło: Barbara Engelking, Jacek Leociak, Getto
Warszawskie. Przewodnik po nieistniejącym mieście.
Warszawa: Centrum badań nad Zagładą Żydów, 2013.

Onet Szabat i podziemne archiwum getta

„To, czego nie mogliśmy wykrzyczeć przed światem zakopaliśmy w ziemi. Nie chcę podziękowań, nie dlatego oddałem moje życie, moją energię. Chciałbym dożyć momentu, kiedy będzie można wykopać ten wielki skarb i wykrzyczeć prawdę. Niech świat się dowie. Niech się cieszą ci, którzy nie musieli przez to przechodzić [...]. My jednak raczej nie dożyjemy tego i dlatego właśnie piszę mój testament. Niech ten skarb dostanie się w dobre ręce, niech [dotrwa do] lepszych czasów, niech zaalarmuje świat o tym, co się stało w XX wieku [...]. Teraz możemy spokojnie umrzeć... Wykonaliśmy naszą misję... Niech historia wystawi nam świadectwo”.

Testament Dawida Grabera

Historie świadków

Wacław Izaak Kornblum

Wspomnienia: Moja wersja - https://youtu.be/STVGlr_rl_8

„Żeby nie dopuścili do siebie myśli złej o innych ludziach, szczególnie o różnych od siebie. Odganiać wszelkimi siłami takie myśli. Nie wolno nienawidzić człowieka”.

[Wacław Kornblum]

Dziękuję za uwagę

